

DRAMSKI POKUŠAJI
SILVIJA STRAHIMIRA KRANJČEVIĆA

Božidar Petrač

Silvije Strahimir Kranjčević je zacijelo najveći hrvatski pjesnik XIX. stoljeća. S obzirom na teme koje je u svojem pjesništvu otvorio, one su relevantne ne samo za njegove neposredne nastavljače, nego i za razvitak cjelokupnoga hrvatskoga pjesništva XX. stoljeća. Kranjčevićeva poezija, naime, u cijelosti zaokružuje dotadašnja poetska traženja, njihova je osmišljena sinteza i veličanstvena uvertira u novo razdoblje hrvatske poezije i navještaj svih turbulencija našega suvremenog pjesništva. Osim toga, prema jednodušnim mišljenjima velike većine književnih kritičara i povjesnika, Kranjčevićeva prometejska uloga do punoga izražaja dolazi u vještom i izvornom stapanju dviju različitih poetika i dvaju svjetonazora. Njegova je poezija čvrsta i neraskidiva spona između »Starih« i »Mladih«; u njegovoj se poeziji prvi put u svoj zaoštrenosti očitovala razapetost između ideala i stvarnosti, velike vjere i stalne sumnje. Nitko do Kranjčevića nije s toliko dramatike izrazio svoje unutarnje prijepore i oprečne osjećaje poraza i nade. Dramatsku snagu njegovih pjesama, povezujući je s Kranjčevićevim dramskim pokušajima, naglasio je na prigodnom zasjedanju u povodu 50. obljetnice pjesnikove smrti dramatik Marijan Matković. Istina, nije Matković prvi koji je izravno upozorio na Kranjčevićev dramski talent ali, sudeći prema njegovim razmišljanjima, najbolje je uočio i predstavio pjesnikovu dramsku nadarenost. »Kao da pjesnik *Mojsija* nije u svojoj poeziji ostavio neizbrisiv trag upravo i te svoje dramske nadarenosti, nadarenosti, koja nam dopušta zaključak da nije prije pedeset godina umro samo veliki pjesnik, nego i potencijalni dramatičar koji je u svojim poetsko–dramskim

fiksacijama — piše Matković — jasno otkrivao talenat zacijelo znatno veći, dublji i potresniji nego mnoga zvučna imena dramatičara — uspjeha njegove generacije.« Kranjčevićeve dramske pokušaje prvi objavljuje Branimir Livadić u pjesnikovim *Djelima* 1934., dok je o jednome od njih prve obavijesti pružila Ela Kranjčević, u dogovoru s urednikom časopisa »Vijenac« Vladimirom Lunačekom i prijateljem Milanom Ogrizovićem. Riječ je o *Nacrtu drame bez naslova* koju je Ogrizović nazvao *Za drugoga*, te ju je u sporazumu s Kranjčevićevom suprugom poslije i dovršio, a objavljen je, uz Kranjčevićev nedovršeni tekst, u »Vijencu« godine 1910. U napomeni se ističe: »Pokojni naš Silvije Strahimir Kranjčević ostavio je dramu pod gornjim naslovom. Drama imade da prikaže socijalne prilike u Bosni i Hercegovini prije Aneksije. Nacrt drame posve je gotov, pa ga priopćujemo zajedno sa nekim još izrađenim prizorima, što je uredništvu stavila na raspolaganje udova za pjesnikom, gđa. Ela Kranjčević. Dramu će izraditi prema osnovi pokojnikovoj jedan hrvatski književnik«. Riječ je o drami, zamišljenoj u četiri čina, a Kranjčević je uspio napisati prvi čin sa sedam prizora. Osim toga, na istom je mjestu objavljen Kranjčevićev početak druge nenaslovljene drame. Ogrizović je u Nacrtu, te prvom i drugom početku drame bez naslova prepoznao sličnu zamisao, pa se u svojoj doradbi poslužio jednim i drugim tekstom. Zanimljivo je za taj gotovo dovršeni prvi čin drame i njezin nacrt koji je pretpostavljao još tri čina zabilježiti riječi iz nepotpisanoga nekrologa Eli Kranjčević: »U svojoj ostavljenoj drami Kranjčević je idealnom figurom arhitekta Markovića htio ovjekovječiti lik i pojavu svoje žene. Vidi se već po tome, što je ta žena morala biti pjesniku, kojega je sudbina osudila na birokratsku karijeru«.

O dramskim pokušajima Kranjčevićevim svjedoči njegov prijatelj i pjesnik Josip Milaković. On u svojem tekstu *hrv. Jatski/ književnici u Sarajevu*, objavljen u »Savremeniku« godine 1913., među ostalim, piše: »Mi odista griješimo, što se više ne bavimo dramom. Već je pok. Silvije to opazio, te bi vazda činio planove, kako će pisati drame iz narodnog života«.

O sljedećem ulomku, odnosno, *Početu drame bez naslova I. (Hanibal)* izvješćuje Ljubomir Maraković u sarajevskom almanahu »Zrno« godine 1919. Taj je ulomak bio u njegovu vlasništvu i potječe iz vremena kada je Kranjčević za drugoga boravka u Livnu 1892. i 1893. stanovao u kući roditelja Ljubomira Marakovića. Maraković u uvodnoj napomeni ističe bliskost toga rukopisa s pjesmom *Zadnja zdravica Hanibalova*, kad je pjesnik bio posebno zaokupljen Hanibalovim likom; štoviše, Maraković bliskost postanja toga rukopisa dokazuje

i stilom: »I stil odaje istu epohu: patetično shvaćanje svijeta i junaka uz retorsku pozu, krug rimskih reminiscencija iz vremena Germanicuma — kasnije ponešto potisnut Nietzscheom i Dostojevskim, — krepčina i svježina izražavanja u naponu snage«. Taj zanimljivi pokušaj Maraković usko povezuje s Kranjčevićevom zamisli o drami o Neronu koja je poslije začeta u Sarajevu, ali se nije sačuvala. U svojim sjećanjima na Kranjčevićeve livanjsko–bijeljinske dane, objavljenima u »Hrvatskoj prosvjeti« godine 1927. Maraković posebno naglašuje pjesnikovu zaokupljenost duhovnom glazbom, osobito koralima, i oratorijskim stilom. Što se početka drame *Hanibal* tiče, jasno je da je Kranjčević u neposrednom dodiru s Rimom i svojim boravkom u Vječnom gradu zadržao mnoge antičko–rimске motive — tako je i sa samom pjesmom *Zadnja zdravica Hanibalova* — i upotrebljavao ih je kao posve određenu kamuflažu za svoje rodoljubne osjećaje. Spomenuta pjesma ima sva obilježja patriotske pjesme, kako Maraković ističe, sva je prožeta duhom antikle veličine.

Ostali dramski fragmenti pojavljuju se u Livadićevoj redakciji Kranjčevićevih *Djela* iz 1934., i to: *Fra Antonio* — tragedija, početak drame iz senjske prošlosti, zamišljene 1884. i uklopljene u pjesnikovo promišljanje i viziju propadanja rodnoga grada, posebno tematski bliske pjesmama *Liberté, Egalité, Fraternité, Grobovi* i *Nad rasapom moga grada*. Slijedi potom »alegorična pjesma« *Prometeje*, Kranjčevićeva vizija Prometeja, mitološkoga lika, koji je očito naglašeno zaokupljao našega pjesnika. Taj fragment nosi nadnevak 4. veljače 1894. Napokon, tu je još jedan *Početak drame bez naslova*, datiran 28. travnja 1899., zamišljene kao psihološki tekst s radnjom smještenom u Primorje. Temeljni problem koji muči glavnoga junaka ljubav je prema djevojci koju je nekad volio, dok ga sada razdiru osjećaji da je njegova ljubav nepovratno uminula.

Kranjčevićev interes za dramski izraz otkrivaju i prevedeni odlomci Shakespeareova *Julija Cezara* i fragment Goetheova *Torquata Tassa*. Nipošto se ne može smetnuti s obzora naše pozornosti Kranjčevićeva alegorija *Prvi grijeh* koju je Kranjčević, po želji »Kola«, spjevao kao libreto za oratorij koji je skladao Ivan Zajc. Naš je pjesnik spjevao tu pjesmu dok je bio učitelj u Livnu, i svojom je rukom dopisao nadnevak njegova dovršenja: 12. kolovoza 1893. Kranjčevićev spjev poslužio je Zajcu da ga sklada kao svoje tisućito djelo i izvede u povodu svoje sedamdesete obljetnice rođenja. *Prvi grijeh* se prvi put pojavljuje u »Vijencu« rujna i listopada 1893., a zatim ga pjesnik uvršćuje u svoje *Izabrane pjesme* (1898). Osim toga, izišao je kao zasebna knjiga početkom 1907. a izveden je prvi put u

Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu 25. travnja 1907. Kako tada zagrebačko kazalište nije imalo opere, djelo je izvelo Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«. Kranjčević je u to doba već šest mjeseci ležao u bečkoj bolnici. Svoje je dojmove iznio u dva pisma. U pismu supruzi Eli od 27. travnja 1907., među ostalim, piše: »O 'Prvom grijehu' odlučit će muzika, pošto se tekst ionako neće čuti. A bez sceničke uredbe biti će sve to ipak pretromo, ako ne i dosadno«. U pismu, pak, s nadnevkom od 28. travnja piše: »Koliko čitam u 'Obzoru', uspjeh nije bio baš posvemašnji. Ja ga u to slabo ulazim, pošto je u svem glavno bila glazba. A ako mi Bog dadne nešto više zdravlja, ja bih rad na godinu rekao koju sa pozornice. Al treba, kako rekoh, zdravlja, jer je kamenje u mjuhuru mnogo teže nego kamenje na srcu«. Pjesnikova se želja, na žalost, nije ispunila. Inače, *Prvi grijeh* je 1912. doživio četiri izvedbe, dok su se 29. listopada 1948. u Hrvatskom narodnom kazalištu u završnom dijelu Svečane akademije u povodu 40. obljetnice Kranjčevićeve smrti izveli samo pojedini odlomci. *Prvi grijeh*, oratorij u tri dijela, prožet je, kao i dobar dio Kranjčevićeovih pjesama, biblijskim slikama i situacijama. Poput Preradovićevih *Prvih ljudi*, Miltonova *Izgubljena raja*, Byronova *Manfreda*, Kranjčević nastoji razriješiti temeljna pitanja i odnose dobra i zla: zlo u svijetu posljedica je istočnoga grijeha ili djelovanja Zloga; pritom njegov *Prvi grijeh* jasno svjedoči o Kranjčevićeovu shvaćanju kršćanske kozmičke drame u kojoj Lucifer nipošto nije lučonoša i osvjestitelj, nego zavodnik koji svojim činima navodi na grijeh i gubitak prvotne čovjekove nevinosti. Pali čovjek, Adam, iako izgubljene nevinosti, edensko stanje može vratiti ili zadobiti vlastitim radom. Novi Eden omogućit će njegovo pregalaštvo, stvaranje i rad: »Znoj i suze krst su svijetu/ Novom vijeku i poletu/ Budućnost i čast!«. *Prvi grijeh* u potpunosti korespondira s ukupnom pjesnikovom slikom svijeta i čovjeka, ima pandane u velikom broju njegovih pjesama, naprosto nedjeljiv je dio velike Kranjčevićeve kozmogonije u kojoj pjesnik »htjede prodrijeti u srčiku čovjeka, svemira, bića, htjede da smjelom rukom podere zastor ispred tajne vaseljenske«, kako je sam pisao u fantaziji *Vanitas vanitatum*.

Imajući u vidu sadržaj svih Kranjčevićeovih dramskih fragmenata, slobodno se može zaključiti da se on u potpunosti poklapa s njegovim napasnim pjesničkim temama. Tragedija *Fra Antonio* i drama *Hanibal* pokazuju Kranjčevićeovu zavičajno–rodoljubnu tematiku koju je pjesnik njegovao, osobito i eksplicitno — u skladu s tadašnjom pravaškom ideologijom — u *Bugarkinjama*, dok je nešto kasnije neprijeporno uspio prožeti nacionalno s univerzalnim u *Izabranim*

pjesmama. Začetak se tragedije *Hanibal*, prema Matkovićevim ocjenama, doimlje snažnije i »ima dramskog daha, koji je od Demetra do Dimovića nedostajao svima hrvatskim piscima romantično–historijskih tragedija«. Zamišljena alegorijska pjesan *Prometeje* ulazi u okvire Kranjčevićevih pjesničkih tema što ih pjesnik grabi iz riznice grčko–rimske tradicije (pet godina prije toga pokušaja Kranjčević je u listopadu 1889. u Bijeljini napisao dva nedovršena pokušaja pjesme o Prometeju). *Nacrt* drame i dva *Početka drame bez naslova*, koje je Milan Ogrizović nazvao *Za drugoga*, pokazuju Kranjčevićevu osjetljivost za socijalne i psihološke teme. Osim već naznačenih metafizičkih napasnih pjesnikovih tema, visoko mjesto zauzima i Kranjčevićeva socijalna lirika, zacijelo jedna od najuspjelijih u hrvatskoj poeziji u toj lirskoj vrsti. Da je Kranjčević uspio i mogao završiti dramu o arhitektu Petru Markoviću, bila bi to prva veća društvena drama hrvatske književnosti. U *Nacrtu*, koji pokazuje određene slabosti i koje bi Kranjčević u tijeku rada na drami posve sigurno uočio, razlaže sudbinu svoga tragičnog junaka, dok u počecima drugih dviju socijalnih drama svjedoči i o velikom smislu za dijalog, i o istančanom osjećaju za ritam scenskoga kazivanja. Ogrizovićeva dorada, na žalost, pojednostavnjena, nije dala ništa posebno. Što se pak tiče fragmenta psihološke drame koja se zbiva negdje na kvarnerskom kupalištu, tri nedovršena prizora, ističe Matković, »obećavaju bolji tekst no što ga je ikad u istom ambijentu ostvario Eugen Kumičić, a da o Vjenceslavu Novaku i njegovoj drami *Pred sudom svjetine* i ne govorim (...)«. Dijalozi ribara Martina i Ivše vješto su isprekidani a već se u prvom prizoru naslućuje osnovica same drame: sunovrat s hridi djevojke Kate koja nije mogla u lokalnoj sredini podnijeti teret svoje iskorištenosti dok je »njezin gospodičić odmaglio«. U trećem prizoru likovi Ivan Jaković Antin i Petar Nikolić, dva prijatelja, raspravljaju o problemu slične naravi: Ivana Jakovića muči problem što je pogazio zadanu riječ djevojci koju je ljubio, ali se ljubav postupno ohladila, te ju je napustio.

U *Početku drame bez naslova (II.)* Kranjčević, slično kao i u počecima drame o arhitektu Markoviću, problematizira realističkom metodom teške bosanske prilike za austrijske okupacije. U kancelariji tehničkog osoblja razgovaraju stariji i mlađi dnevničar, a okosnica njihova razgovora iskustvo je starijega koji svjedoči o općim prilikama u kojima se ne mogu potvrditi i dokazati oni koji su daroviti, nego ih se pače »zavarkiva« i »muze«. Kao što je u liku Markovića pokazao kako se slama njegova darovitost i kako se iskorištava njegovo znanje, tako i na primjeru ove drame tematizira gotovo identičan problem. Zacijelo je to bio temeljni razlog što

je naveo Milana Ogrizovića da se u svojoj doradi posluži jednim i drugim početkom, shvativši ih istom zamisli.

Koliko je Kranjčević imao izgrađenu osjetljivost za dramski izraz, svjedoče i njegove ocjene o dramskim djelima suvremenika. To se nadasve odnosi na sudove o drami, *Suton* Iva Vojnovića i ocjene o drami *Truli dom* Srđana Tucića. Osim toga, zanimljiva je i njegova prosudba o Vojnovićevu *Ekvinociju* u »Nadi« godine 1896.: »Ni dramska vila ne ostade praznijeh ruku: Ekvinocij ime je drami u četiri prikaze od Iva Vojnovića, koja se nedavno davala prvom u Zagrebu, a sada izlazi štampom u Matičinim izdanjima. Čin je iz dubrovačkog života, a vrli pisac, vjeran načelu istinitosti, podržao je dosljedno u komadu dubrovački govor, što pridaje drami zanimljivu svježinu. Mi zapostavljanje dijalekata ne bismo za danas s jezičnog vida odobrili kao srećnu ideju. Naš književni jezik nije gotov, i zauvijek zar da se posuše grančice i ogranci, koji bi deblu bili i ures i hrana?«. Kranjčević, uz načelo istinitosti Vojnovićeve drame, istančano razumije i prihvaća Vojnovićevu dubrovačku čakavštinu, koja dramu bitno osvježuje. Osim toga, ne bježi pred izazovima uporabe dijalekata, smatrajući ih posebnim »uresom« i »hranom«. Predstavljajući, pak, Vojnovićev *Suton*, objavljen u IV. svesku zagrebačkoga časopisa »Život«, također u »Nadi« godine 1900., otkrit će se kao izniman opažач i analitičar Vojnovićeve dramske i umjetničke strukture, nižući pojedine prizore, izabrane s osobitom pomnjom: »Svi smo zaista spremni, da s udivljenjem gledamo u vladiku Maru Nikšinu u času, kad se pred sluškinjom vješto igra bogate gospođe, il kad Vasu Hercegovcu, koji joj nosi spas u svojoj prostoj i bez grba novčarki — finim osjećajem velike gospođe milostivo dopušta, da stupi pred njezino gordo lice. Pa oni starci, koji pozdravljaju svoj nezaboravni san — brod sv. Vlaha na pučini, il se klade, da li je na dan velikoga zaštitnika Republike padala kiša il ne — godine 1796.! Koliko li su uzvišeni ti sanjari pred našim očima! Takovi literarni *bijou* u ovoj dramskoj pjesmi, nad kojima se krili hola izjava: 'Otkad se vlastela nemaju ponositi i sa bijedom svojom?' — imponišu nam ko da se ruši kakav ponosni brijeg, i mi gledamo veličajni događaj razora u prirodi, smrt i rasap nečega, što je sobom toliko stojno i tvrdo. Da, i mi živimo 'od ljepote onijeh dana', i ta ljepota puni sve te opasne scene svetim pijetetom.« Da, ustvrdit će Kranjčević, Vojnovićev »uzdah rodio je — dramu«. Uzdah, taj drevni gundulićevski dramski »ah« koji će takvim ili u nekoj inačici u svojoj poeziji neprestance rabiti naš pjesnik. Letimično listanje Kranjčevićevih pjesama pokazuje da je pjesnik barem desetak pjesama započeo tim uzdahom, na desetke pak nekim drugim uzdahom ili uzvikom.

Zaključno, dramski pokušaji Silvija Strahimira Kranjčevića, iako tek skice, nacrti i fragmenti, pokazuju jasnu pjesnikovu dramsku nadarenost, svjedoče o velikom pjesniku koji je sav svoj dramski talent iznimno snažno izrazio u cijeloj svojoj poeziji, osobito u svojim najboljim pjesmama. Iako mu zbog različitih životnih nedaća, potucanja po Kallayevoj Bosni i teške bolesti nije uspjelo završiti nijednu od svojih dramskih zamisli, uspjelo mu je, više nego ikome od njegovih suvremenika, dramske napetosti pretočiti u svoje pjesme: *pathos* njegovih stihova, bogata scenografija njegovih pjesničkih vizija, njegovi vatreni pjesnički monolozi, njegovi kadšto plačni pjesnički dijalozi, podarili su ne samo hrvatskom pjesništvu, nego cjelokupnoj hrvatskoj književnosti XIX. i početka XX. stoljeća mnoštvo autentične i autohtone dramatike koju je osobno proživljavao i koju mu je nadavalo vrijeme u kojem je živio. Miroslav Krleža, koji je njegovu poeziju odredio kao »sintezu svega o svemu«, bio bi, kao uostalom i niz drugih hrvatskih književnika, u svojim književnim pjesničkim i dramskim počecima nezamisliv bez Kranjčevićeve pjesničko-dramske uvertire. Ali ne samo Krleža, i Matoš, i Kamov, i Ujević. Svima je njima i drugima Kranjčević navjestitelj i pretpostavka.

LITERATURA:

Djela, I–IV, ur. Branimir Livadić, Zagreb 1934.

Sabrana djela, I–III, ur. Dragutin Tadijanović, Zagreb 1958–1967.

Luko Paljetak: »Kranjčevićeva kozmogonija« u: *Uviđaji. Iz starije i novije hrvatske književnosti*, Dubrovnik 1990.

Neven Jurica, »Metafizička dimenzija poezije Silvija Strahimira Kranjčevića«, u *Crkva u svijetu*, Split, XXIV, 1, 1989, 62–67.

Božidar Petrač, »Socijalna poezija Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Crkva u svijetu*, Split, XXIV, 1, 1989, 68–74.